

Striden mellan klockaren och kaplanen...

...i det gamla Västerhaninge.

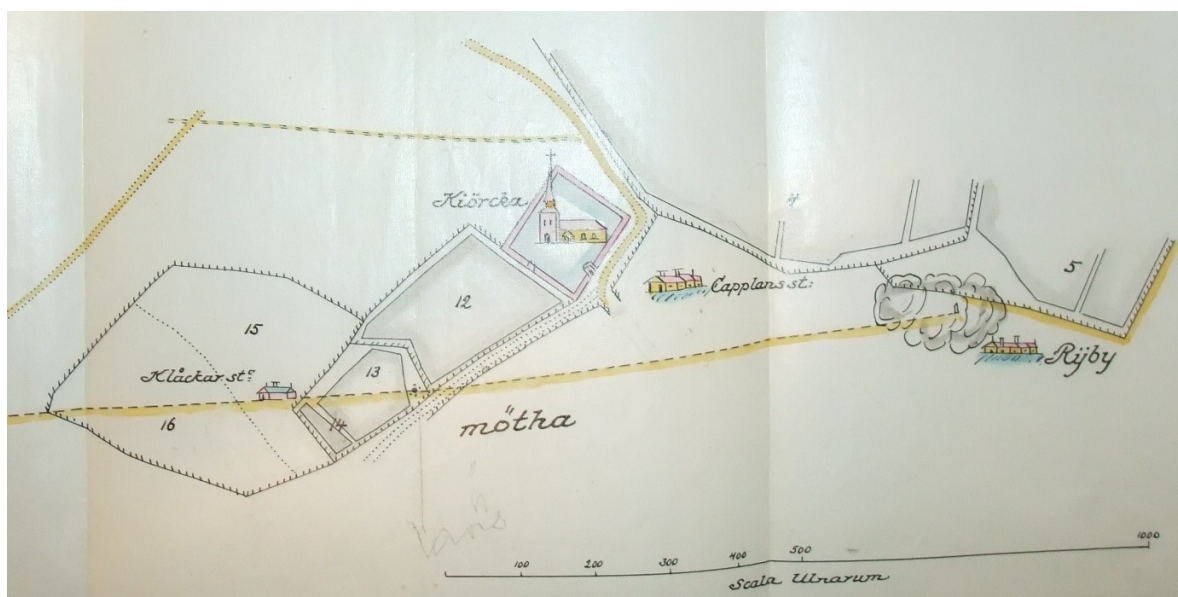
av Anders Numan, Haninge Hembygds-gille

Klockaren skulle enligt de gamla landskapslagarna avlönas av församlingen. Men i dessa lagar nämns inte skyldigheten att hålla klockaren med boställe.

Under 1400-talet kommer "Klockarlagen" som föreskriver att socknen skall hålla klockaren med tre hus, "sochnastuga, stall och wisthus". Antalet byggnader visar att det inte var tänkt att församlingen skulle förse klockaren med ett fullvärdigt jordbruk. Det visar även ett gammalt talesätt som säger att "klockarens ko får beta på kyrkogården".

Omkring 250 meter väster om Västerhaninge kyrka fanns en äng som kallades klockarens äng, den finns med på en geometrisk karta från 1638. Vid ängen fanns den gamla klockarbostaden som även kallades "sochnastuga", vilket visar att stugan hade flera funktioner och att den ägdes av socknen. Den kallas omväxlande för sockenstuga, klockarstuga och tingstuga. Ting i sockenstugan omnämns första gången 1572 och är även omnämnt ett 20-tal gånger under 1600-talet.

Men sannolikt är det fram till 1682, kanske tidigare, en och samma byggnad, den som finns utmärkt på kartan från 1699. Byggnaden figurerar även i gränstvister mellan kyrkan och Ribby by som pågick från 1640-talet till slutet på 1670-talet, där ribbyborna ville åt klockarängen och klockarens kåltäppa. Trots ett antal tingsdomar, en lagmansdom och en riddarsyn (bestod av 10 betrodde män varav många jurister från hovrätten) 1671 dömt till kyrkans fördel, så fortsatte ifrågasättandet av domen och året därpå gjorde Ribbys skattebonde intrång i kåltäppan, brukade och hävdade den, samt hotade med att riva klockarstugan. Ribbygårdarna skulle enligt en tidigare dom böta, men frälsegården hade sju år senare fortfarande inte betalt sina 60 daler silvermynt, vilket riksrådet Erik Fleming befallde kronofogden Jon Pedersson Lille att indriva.

Geometrisk karta från år 1699 över Prästgårdens marker.

På samma karta finns även "Capplansstugan" utmärkt på ungefär samma plats som den stod fram till rivningen på 1970-talet. Exakt när den byggdes är okänt men den finns med på en arealavmätningsskarta från 1694 och omnämns att den tillbyggs 1682. Kanske flyttade klockarprästen från den gamla klockarstugan före 1671 då ribbyborna hotade med att riva stugan. Eller var man så djärva att man hotade att riva stugan fast den var bebodd av klockarprästen? Framtida forskningar kanske kan ge svaret på det.

I nummer 2-2013 av Haningebygden skriver Sven Klasenius att kaplanen ursprungligen var inhyst i prästgården och i samband med den nya kyrkolagen 1686 övertog klockargården. Mina efterforskningar visar att verkligheten var mer komplicerad.

Västerhaninges tidiga kaplaner var s.k. klockarpräster. D.v.s. de innehade båda tjänsterna och fick lön både som kaplan och klockare. Bakgrunden kan läsas tidigast i hertig Karls brev från den 2 april 1596 där han medgav att sådana församlingar, där kyrkoherden ej kunde undvara kaplan, skulle han tilldelas klockarränta med skyldighet att uppehålla en sådan tjänst.

Vid prästmötet i Strängnäs år 1618 beslöts att i alla församlingar skulle antas boklärd person och då främst prästvigda personer för att kunna undervisa ungdomen i katekesen. Då Västerhaninges prästerskap även hade

predikoskyldighet för Muskö församling fanns det naturligtvis behov av ytterligare en prästvigd person. Kapell på Muskön har funnits före 1620 enligt Gustaf Westerlin.

Klockarprästerna bodde inledningsvis i den klockarstuga som är utsatt på ovanstående karta. Den första som med säkerhet går att belägga som klockarpräst är Ericus Jacobi (1643-1667). Enligt mantalslängden 1654 står han upptagen som klockare och bor i sockenstugan. Han lär även ha arrenderat jord i Fors. I alla herdaminen är han upptagen som kaplan, och i mantalslängden 1662 står det "Capell: Herr Eric Tienar för klockare".

Samma sak gäller för efterträdaren Olaus Magni Fougdonius (1668-1675). När han avlider och kaplanen Olaus Bergsundius (1677-1724) tillträder, kräver företrädarens änka Karin Fougdonius, att hon under nådeåret ska få uppbära halvparten av kaplanslönen, klockarlönen och klockarens julekost från Muskö. Dessutom skulle de dela på halva uppbörden från församlingen. Änkan Karin var villig att efterskänka julkosten från övriga församlingen, kanske hängde det samman med en senare uppgift från en rannsaking 1687 då det upplyses om att "Capellanens underhåldh gifves på landhet 1 daler penningar och 1 fjärding sädh för Klockare mäst. Item juulekost efter rådhen; men Capellanen beklagar sig, att en stoor dehl af Törpare på Haane veden honom ingen juulkost betalar. Höö eller veedh gifves intet. Men skiärkarlarna gifva 3 daler pgar sampt juuleköst. Torparen gifva 2 daler k:mt årl."

Hon upplyser om att hon förutom lön till klockaren även bistått med kläder. Det är troligt att även herr Carl (Pastor Carl Laurentus Bostadius) som var kaplan (1627-1630) innan han utnämndes till pastor, var klockarpräst och bodde i klockarstugan. Han har berättat att det var han som uppodlade "Klockarens äng".

År 1682 finns en uppgift i kyrkoboken som säger att "Lät sätta en liten stuga vid socknestugan der man ingång haver, med 3 st fenster, spis, dorer, låås och spiell". Här är ju frågan om det inte är en ålderdomlig skrivning för att man har tillbyggt socknestugan?

Senare är det rannsaking i "Västerhaninge sochnestufva" den 20 januari 1695, där sägs följande: "Här är och Capellan, niuter sin löhn förutan hvad i denne 1687 åhrs ransaking är infört af mig årligen 80 dhr Kopp: emedan jag icke kan gifva honom 10 Tr: sädh, och som han uppbär klockarelönnen af församlingen och Klockarn allenast får af Capellanen 15 dhr Kopp: ty måste jag som oftast

understödia och med Klockarn förutan det han af mig åtniuter huus, tvenne camrar, fähus, badstufva, och Capellanen besitter klockarstugan på *kyrkobacken*, som till detta, intet Capellans bord är förlänt." Här får vi den första skriftliga bekräftelsen på att klockarstugan har flyttats till kyrkbacken. Det hus som pastorn talar om att han håller för klockaren är med största sannolikhet Kohlängstugan även kallad "Snuggstugan". (Snugga med betydelsen tigga eller snylta). Till denna ska vi återkomma senare.

När det regnar på prästen, så droppar det på klockaren.

I Västerhaninge stämmer verkligen ovanstående gamla talesätt, då kaplanen anställde och avlönade ett s.k. "klockarsubstitut". Denna person fick bara en bråkdel av vad kaplanen erhöll för klockartjänsten. Han kallades för klockare och hade varierad utbildningsbakgrund. I Västerhaninge innehade substitutet under ett antal år även tjänsten som kyrkvaktare, även kallad "spögubbe". Det gjorde att han kunde erhålla lite högre lön. Gemensamt för alla dessa substitutklockare, är att det alltid i anmärkningskolumnen på mantalslängden står "utfattig".

Den först kända som innehade tjänsten som klockarsubstitut var klockaren Olai Tuneli. I Uppsala universitets matrikel år 1655 finns en person med samma namn upptagen. I en senare husförhörslängd år 1713 sägs om Olof (Olai) att han är "gymnasist, förstår vähl sin skrivandes". Hans namn finns även i dopboken 1682 då "Mons. Olai Tuneli i Snuggstugan" döper sin dotter till Kirstin. Några år senare 1686 återfinns Olai Tunali i Kåhlängs stugun då han döper sin son till Hans. Kåhlängsstugan låg på prästgårdens marker vid gränsen till Österhaninge mitt emot Björkstugan. Det var ett oskattlagt torp under prästgården. Sannolikt fick han göra dagsverken hos kyrkoherden för att betala för sitt boende. Där var alltså klockaren inhyst, då kaplanen bodde i klockargården.

I samband med rannsakingen 1695 tas klockarens förhållanden upp:

"Klåckaren hafver af Capellanen 15 daler k:mt åhrl. löhn, sedan är han kyrkovächtare, dehrföre gifva de honom 1 kanna sädh och en bulla brödh årl. Han neekadhe sig längre vilja vara Klåckare, uthan upsäga tiensten så framt han icke kan få något större löhn, ty kom han och upsade dagen efter, aldeles sin tienst". Han måste ha återtagit sin uppsägning då han är verksam till sin död år 1714.

Pastor Johan Lifvers författar senare en skrivelse till domkapitlet: "Intet Capellanbord är, till detta förlänt, utan Capellanen åtniuter sin löhn af

kyrkioherden och försambl; uppbär ock klockarmåhlet som han ock bor i Klockarstugan på Kyrkiobacken, nyttiar en täppa, klockartäppan af ålder kallad, vid pass af 1 tunna utsäde. Klockarn lönas af Cappelanen med 15 penningar Kopp.mnt af Kongl Maj:t och kronan är honom intet vidare förlänt, ej heller niuter han något af försambl.”

Här startar en kamp som kommer att pågå nära nog till komministertjänsten dra in på 1870-talet.

Samma år den 5 april 1695 behandlas Lifvers skrivelse, där han ber om hjälp med att kaplanen skulle få en egen bostad. Dessutom undrar han om inte klockarens lilla lön kunde förändras.

I svaret sägs att consistorium är villiga att skriva till landshövdingen om kaplanens boställe och att lönevillkoren skulle undersökas.

Exakt vad som händer under mellantiden är okänt, men en skrivelse går iväg till domkapitlet, det har sin upprinnelse i en sockenstämma från den 7 Juli 1707. Den leder till att pastor Grimsten i Österhaninge på domkapitlets uppdrag kallar till en ny sockenstämma den 15 januari 1708. Ur Västerhaninge kopiebok kan vi läsa om denna dramatiska sammankomst.

Kalabalik i Västerhaninge sockenstufva

Anno 1708 Dominica 2 Epihan: som var den 15 janus efter Högvördige hr Biskopens och V: Consistorii befallning holts av mig sockenstämma uti Västerhanninge sockenstufve. Närvarande Pastore Erevördige W:ge hr Petro Froman, Sacellano Wyrddige hr Olao Bersundio

Secreteraren Högaktade hr Joh: Steenholm på Näringsberg, Befallningsman på Häringe, Wählbetrodde hr Anders Olsson, Länsman Wälbetrodde hr Jacob: Grubb samt gemene allmogen och blev handlat som följer :

1. Upplästes Högvördige hr Biskopens och V: Consist: till mig given skrivelse och där på tillfrågades församlingen om de ville hava en ordinarium Sacellanum (Caplan) emedan en sådan nödvändigt behöves för församlingens storleks skull och att där äro 2:ne Altaria. Och om de som i andra församlingar ville hava en ordinarium Klockare, för de många beställningar skull som en Klockare tillhöra? Såsom och om de ville hava en Kyrkioväcktare vilkens ämbete när det rätt förestås haver och nytta

med sig? Därtill svarade de alla samtelige Ja.

2. Tillfrågades församlingen huru de ville löna desse kyrkiones betienare?
Nunc xxxxx it concio in partes: Pastor hr Pähr Froman, Secreteraren hr Stenholm, Befallningsman hr Anders Olsson och Länsman hr Jacob: Grubb påstodo att vad som ena reso nämligen d.7 juli nästveckan i allmän sockenstämma var rättes och Kongl. Majt:s alder nådigste meddelte förordning likmätigt slutit: att Sacellanus skulle åhrl. bekomma 2 fr ren säd av var hel och halv gård, Klockaren 3 kappor och Kyrkioväcktaren en kappe eller någon annan gåva, men mindre hemman mindre giva, skulle samtel emottagas och hållas efter Kongl. Majt:s aller nådigste svar givet Clerierit på ryksdagen 1697 4 Juniten där så står: Ingen utan laga förfall skall understå sig att bliva ute ifrån socknestämman men gör det någon haver han sedan ingen makt att qvälia eller ogilla vad de närvarande slutit hava. Och som Sacellanus hans wyrdighet hr Olof haver här till dag av hel och halv gård bekommit 1 fierding säd och 1 daler ppr kopparmynt så avdrages honom efter denna dag 1 dr kmt och hans lön bliver 2 fr säd dock hr Olof sade sig vara lika förnöjd om han får som vanligt varit eller som nu säges 2 fr om året. Ty av tillsvarade gemene allmogen enhälleligen sig ingalunda vilja på sig taga några nya utgifter utan bliva vid det som förr varit att hr Olof bekommer 1 fr säd och 1 daler pgr och där av lönar Klockaren om året med 15 dr kmt och kyrkiovaktaren villia de giva efter sin godtycko.

Och blev ett stort sorl att man med mödo det stilla kunde så och att de som underskrivit hava det som blev beslutit d. 7 juli i sockenstämman, en del återkallade sine namn och undeskrifning, som voro Bengt Ersson i Ryby, Lars Mikelson i Nora, Anders Jonsson i Fors, sade jag haver intet satt mitt namn därunder eg heller tillstår jag något. Eric Nilsson ibm svor att han intet give Klockaren något och fast Kyrkioherden hr Petrus Froman föreholtho hans vanl gensträvogheter samt oriktighet uti tiondegivande /: som dock hörer till Forum civile :/ for han likväl fort med sitt talknorr och mummel.

3. Nu som här med i vänlighet intet slutas kunde syntes bäst vara att detta ärendet i all underdån ödmjukhet hemställes Hans Exellens Högvälborne hr Baron Amiral och Landshövdinges över detta länet hr Hans Klercks nådgunstige herres och mäktige befordrares omdömen. Således vara uti denne socknestufvan avlupit Atesterar ex Protocollo

H et die ut supra.

Jonas Grimsteen

En dryg månad senare skickas ett brev till landshövdingen Klerck från domkapitlets beslutande organ, Consistoriet som lyder:

Högvälborne Hr Baron Amiral och Landshövding !

Av oss fogade protokoll hållit och översändt av hr Prosten Grimsten i Västerhaninge sockenstufa tantes Högvälborne hr Baron Amiral och Landshövdingen gunstigast förnimma huru tröge och ovillige socknemännerna där samma städes äro att efter lags och Kongl. förordning löna sin Capellan, klockare och kyrkioväcktare, oaktat det beslut de ena resr nämligen d 7 sist ne. juli där öfr allmennele å socknestämma gjordt hava. Viljandes tvärt emot Kongl. Majt:s förordning påbörd Capellanen att löna klockaren av sin lilla del och lön där dock desse tienster eg hava med varandra ringaste gemenskap och Capellanen dyrt och svårt nog sitt bröd förtienar. För den skull som Kongl. förordningar utöfr detta målet så tydeln stadga och sockne männerna även å allmän sammankomst sådant sig åtagit.

Vilken Convention äger vim legis och bör intet så obetänkesamt återkallas, likmätigt den uti protocollet av år 1697 påberopade Kongl. Majt:s. aldernådigste förordning; Ty havr Consistorium eg. bort underlåta att erstelt anhålla om högvälborne hr Baron Amiral och Landshövdingens rättvisa handräckning till avskaffande av Västerhaninge socknemäns egenvillighet och olydno. Näst troget anbefallande i guds nådige beskydd förblifr.

Högvälborne hr Baron Amiral och Landshövdingnus Tienstvillige tienare
Strengnees d 28 Februarij 1708 Johannes Billbergh

Nu blir det fart på sakerna och landshövdingen skriver brev till Sotholms härads kronofogde, även kallad befallningsman.

Välbetrodde Befallningsman Petter Rodell

Så som I av föregående protocoll samt V: Consistorii där på följande brev och begäran till mig, finnen vad gensträfvoghet och olydnat västerhaninge boerne skola föröfa angående deras Capellanes, Klockares, och Kyrkovacktares avlönande, tvärt emot det slut som d. 7 juli 1707 där öfv skall vara gjordt och

stadfast, likmätigt Hans Kongl. Majt:s. förordningar; alltså beordres i sådant noga efterfråga och sedan dem alvarligen att förehålla deras skyldighet efterlefa skolandes vederbörande väl behörig handräckning bevisa till erhållande av vad med rätta efter beslutet ährlige hava böra och det medelst Execution hos de motvillige utan skons måhl prompt utsölia. Gud i befallat. d. 23 Martij 1708 Nyköping Hans Clerck.

Ordern går vidare från Peter Rodell till länsman Grubb för "exkution" med order att eventuella klagomål "må bliva öfrhopade".

År 1712 kan vi läsa i kyrkoboken en kort notis om att "Upp höggo Socknemännerna en ny Socknestufva vid Kyrkan. Ny spis och allt behöör med förstufva också." Förmodligen är det denna stomme som finns kvar ända till rivningen i slutet på 1960-talet. Däremot är det okänt var klockaren bor någonstans vid den här tiden. Kanske har den gamla klockarstugan tagits i bruk igen eller nybyggts då den finns kvar på nästa kända karta från 1772. Vi ska återkomma till den senare.

Klockaren Olai (Olof)Tunelius avlider år 1714 och två år senare beslutas på sockenstämman att drängen Anders Andersson, som har gift sig med Tunelius dotter Ingeborg skulle antas till klockare. Därigenom hade Anders Andersson indirekt konserverat änkan. Nu behövde församlingen inte bekymra sig om änkans uppehälle, genom att han gift sig med dottern. I samband med tillträdet antas Västerhaninge församlings första klockarstadga och den finns bevarad i ett sockenstämmoprotokoll från år 1716.

Sockenstugan på 1910-talet som revs i slutet på 1960-talet byggdes 1712.

“Undervisning för Klockaren Anders Andersson, huru han sig uti sin tjänst förehålla skall vilken blev den 16 december 1716 till Vesterhaninge sochens Klockare antagen”.

1. Skall Klockaren för allting vara gudfruktig och uti Herrens hus sina förmän prästerna i alla måhl lydlig, så att intet å hans sida måste bliva försummat, vad som till gudstjänsten fordras.

2. Skall han emottaga kyrkans inventarium, av vad namn det hava må, det således sköta att det intet av vanskötsel bliver förlorat eller förkommit, och om sommartiden när tjänligt väder är, skall han alla dessa saker i vädret föra, och den en gång eller två den tiden vädra låta.

3. Skall han alltid hava omsorg för ringningen, så att han i rättan tid första och andra gången ringer, och efter Kyrkoherdens tillsägelse tredje gången ringer samman. Därtill med måste han tiden väl i akt taga med klämtning både afton och morgon, så att han först om morgonen vid solens uppgång klämtar 3 gånger och 3 slag i var gång, och om aftonen vid solens nedergång sammalunda. Item skall han

var lögerdag afton förrän han klämtat, kl. 4 om sommaren och kl. 2 om vintern, ringa helgesmål.

4. Skall han förvara hos sig uti sitt hus kyrkones nycklar, och dem så förvara att ingen annan eller främmande dem överkommer, men sacristiae nyckeln skall han alltid till kyrkoherden strax efter slutne gudstjänst, förrän han i sitt hus hemgår, uti prästegården bära.

5. Skall han flitigt och trogen informera socknens ungdom uti sina christendoms stycken, och således veta vad var och en sig där utinnan förkovrar. Och om någon av församlingen av obetänksamhet avhåller sina barn ifrån dess information, skall han det i rättan tid giva Kyrkoherden tillkänna.

6. Skall han ingalunda utan Kyrkoherdens permission och lov resa bort uti socknen eller annorstädes, men alltid vara hemma i fall V. Consistorie eller Prosten, jämväl Kyrkoherdens brev ankomma, såsom och någon av socknen sjuk voro, och begärade Herrens högvördige nattvard, måste han alltid vara färdig sin tjänst att uträtta.

7. Skall han var fredag afton vara hos Kyrkoherden och inhämta ordres, vilken av prästerna om söndagen predika skall, och om någon helgedag i veckan infaller, skall han två dagar förrut vara hos Kyrkoherden, och undersöka vad på den dagen handlas skall. Publicationer, lysningsedlar, personalier, tacksägelseskifter, och bönen för communicanterna i handboken, bäras på predikestolen, litet för sista Fader vår etc.

8. Skall han alltid vara tillstädes när lik begravas att hålla sången vid makt; jämväl måste han alltid vara färdig att följa prästen och framsätta palm för hustrur som skola tagas i kyrka. Under communion och eljest när prästerna befalla, skall han begynna psalmer och hålla sången vid makt.

9. Vid barndop skall han sig så skicka, att han är till reds med vatten och handduk, och till barnens dop säger Amen. Item när prästen står för altaret och sjunger Herren vare etc. skall han alltid tillika med församlingen prompt svara: Så och med tinom anda. Item när predikanten har delt texten, skall han gå med håvorna i kyrkan, så väl på läktaren som uti bänkarna, och det alla predikedagar.

10. Skall och Klockaren vara alltid tillstädes vid catechimi förhör, då han noga observerar dem som borta äro, och dem uppskriver, därjämte måste han väl

uppsätta i var linea vars och ens förkovrande uti sina christendoms stycken. Item skall han hava en noga uppteckning uppå dem som svaga äro uti sin christendom, och den längden alltid uppvisa examinatorn vid examina.

11. Skall han noga adnotera vilka och huru många om året födas hit till världen i församlingen, jämväl vilka och huru många hava givit sig uti äktenskap. Item vilka och huru många äro döda, vilka alla upptecknade han sedan inkommer med emellan jul och nyåret till Kyrkoherden.

12. Skall han följa med Kyrkoherden uti gästebud, såsom och uti socknebud med handboken, enär som omtränges.

13. Skall han om sommaren efter gammalt, vid bärglotiden uti Prästegården vara tillstädes att hjälp till med arbete, dock emot den vedergällning som vanligt har varit.”

Klockaren måste haft det körigt på sommaren, då han skulle ringa både vid solens uppgång och dess nedgång, och däremellan vara dräng åt kyrkoherden vid skördetiden. I tjänsten ingick även att vara ”brevbärare” med kyrklig post enligt ett uppgjort system mellan församlingarna. Vid den här tiden fanns det inte någon orgel i Västerhaninge kyrka, varför det var viktigt att klockaren var en god sångare.

När klockaren Anders Andersson avlider 1751 ville man skaffa ett bra boende till den nytillträdande klockaren som även skulle vara utbildad organist. Nu hade man skaffat orgel till kyrkan och donatorn ställde som krav att den nya klockaren skulle vara utbildad organist. Den gamla klockaren hade på egen bekostnad nyuppfört husen på dess uråldriga plats, men som numera låg inom Ribby bys rågång. Det beslöts därför att en betrodd person skulle värdera huset och därefter skulle den nytillträdde få förhandla med ribbyborna. Om de kom överens skulle socknen kunna hjälpa till med köpesumman och husens förbättrande. Så skedde tydligen då organisten Axel Edelman flyttar in kort efter att han bott ett år i tingsstugan.

Karta från Ribby bys skogsmark, hagar och täppor år 1772

Nytt centrum i Västerhaninge

När sedan Axel Edelman avlidit och det var dags för en ny klockare, togs det på nytt upp på sockenstämmorna under åren 1768 och 1769. Då kräver ribbyborna åter att den gamla klockargården skall flyttas, då den ligger inom Ribby bys rågång och sockenmännen lovade att hjälpa till. Det föreslås att den skulle flytta någonstans på prästgårdens mark. Här är det oklart vart den flyttas då sockenstämmoprotokollen saknas för de närmaste åren. Men mycket talar för att den flyttas till området där den nuvarande klockarstugan finns. Däremot är det säkert att den nya klockargården som helt nybyggs år 1814 låg i anslutning till den som byggdes senare.

Det var tänkt att huset skulle rivas eller säljas när det nya Norra skolhuset med lärare/klockarbostad stod färdigt år 1860. Men så blev det inte och 1890 ansöker församlingen hos kammarkollegiet, om att den gamla klockargården från 1814 inte längre behöver ingå i de ekonomiska besiktningarna, då det fanns utrymme i det nya skolhuset om lärar- och klockarbefattningarna skulle åtskiljas. Däremot skulle uthusen till den gamla klockarbostaden fortsatt besiktigas då de numera var ombyggda till fattighus.

Det finns en kungörelse från 1754 i landsarkivet i Uppsala som säger att fattigstugan är i godt och försvarligt stånd. "Uti Westerhaninge fattigstufva,

upbyggd ny långt ifrån kyrkan.” Här kan vi följa en centrumförskjutning som sakta sker i det gamla Västerhaninge. Viktiga funktioner som fattighus, skola och klockargård samlas i ett nytt område.

Kaplansstugan däremot, ligger tryggt kvar på sin gamla plats, ständigt i dåligt skick och med missnöjda kaplaner som saknar eget boställe. Men det var inte bara elände, ett stort lyft kom när kaplanen Staaf den 24 november 1757 skickar en ansökan om att få uppbära räntan av kronohemmanet Kapp Ekeby. Han beklagar sig att han är den enda på orten som är utan boställe och att han måste bo uti sockenstugan utan ringaste ägor i åker eller äng. Han anhåller Kongl Maj:t ”i nådigst behjärtande af dess släta och ringa willkor samt stora beswärligheter och trägna arbeten medelst Gudstjänstens förrättande, så wid Moder kyrkan, som det i Hafssjön liggande Muskö Capell, hvartill ofta man icke utan lifsfara skall öfwer sjön kunna färdas, i nåder kunna hugna Honom i stället för Boställe, med räntan af ofvannämnde Kapp Ekeby skatte Hemman, på samma sätt som, Cappelanen i Öster Haninge församling, blifwit benådad med Räntans åtnjutande af Hemmanet Ahlby.”

Året efter beviljas ansökan och därefter fick han och efterföljande kaplaner uppbära hemmansräntan av $\frac{1}{2}$ mantal Kapp Ekeby. Det är väl först nu, som kaplanen i Västerhaninge blir ekonomiskt jämställd med övriga kaplaner i riket, förutom att han fortsatt fick bo i sockenstugan.

Efterträdaren kaplanen Daniel Stadin var år 1768 tvungen att flytta till tingskrogen för att hans bostad var i sådant dåligt skick. Sockenmännen lovade på nytt att bygga ett eget hus på kyrkbacken åt honom. Men av det blev det inget, utan 1776 sägs att rummen är ”så förfallne och nederruttne, att de ej, utan hälsans kännbara lidande och förlust av en anständig bekvämlighet kunna bebos”. I december samma år sägs att de skulle genom sin ”välvilja att honom till några oundgängliga våningsrum förhjälpa”. Dessa rum skulle vara till framtida kaplaners nytta, men dessa rum skulle även underhållas av dem. Det är dessa rum som kaplanen Anders Lodin sedan lägger ner stora kostnader och mycket arbete med att inreda. Han låter bl.a. installera två kakelugnar i bostaden.

Vid en besiktning av komministerbostället 1833 får vi följande upplysningar att vid norra ändan finns två rum som upplåtits till komministern samt en kammare och kök i den södra delen. Dessutom finns en kammare på vinden i den norra delen.

Enligt ett gåvobrev från den 12 Mars 1846 blev torpet Knapbro donerat till löneunderstöd till komministern, av baron Löwen på Häringe. Knapbro var ett torp underliggande gården Nedersta. Till torpet hörde en mängd byggnader och både åker och äng som var "väl häfdade". Om donationen av Knapbro berodde på Kapp Ekebys räntas upphörande eller om det var ett komplement till den är okänt.

Man kan väl konstatera att invånarna i det gamla Västerhaninge inte har släppt ifrån sig ett enda mynt utan träta och vända. Kyrkans lägre tjänare har inte haft några sötebrödsdagar, men trots det har de stretat på. Kyrkoherden har haft det betydligt bättre ställt.

Jag vill passa på och tacka Eva Lindgren för den stora hjälp jag fått, med att tyda och tolka en mängd gamla dokument, som artikeln bygger på. Eva har sina släktrötter både i Ribby och bland Västerhaninge prästerskap.

Anders Numan

Källor:

Västerhaninge kyrkoböcker.

Västerhaninge Sockenstämmoprotokoll.

Strängnäs stifts herdaminne del 3. Den yngre vasatiden. År 2000. M. Collmar & Lenander Fällström.

Landsarkivet i Uppsala: Visitationsprotokoll, Domkapitlets protokoll och Akt Västerhaninge.

Sotholms härads domböcker

Riksarkivet: Jon Pederson Lilles arkiv och Kammarkollegie arkiv.